

A. G. GRIGORÝANS

BIZI GURŞAYAN ÄLEM

**Umumy orta bilim berýän mekdepleriň
1-nji synpy üçin derslik**

12-nji neşir

**Özbekistan Respublikasynyň Halk bilimi
ministrligi tassyklady**

**Çolpan adyndaky neşirýat-çaphana döredijilik öýi
Daşkent – 2015**

UO'K: 504.6=512.164(075)
KBK 20.1(5Tur)ya71
G 67

Jogapkär redaktor: **Akbar Bahramow**

Synýazanlar:

Nusrat Alimkulov –

Nyzamy adyndaky DDPU dosenti, geografiya ylymlarynyň kandidaty;

Nazira Ahmedowa –

Respublikan tälim merkeziniň başlangyç tälim bölüminiň başlygy;

Mazmuna Jalilowa –

Almalyk şäherindäki 18-nji umumy orta bilim berýän mekdebiň
başlangyç synp mugallymy.

Şertli belgiler:

— soraglar;

— goşmaça multemedia;

— dersiniň soňy.

Grigorýans, A. G.

G67 Bizi gurşayan älem: umumy orta bilim berýän mekdepleriň 1-nji synpy üçin derslik./A.G. Grigorýans – 12-nji neşir. – D.: Çolpan adyndaky NÇDÖ, 2015. – 56 s.
ISBN 978-9943-05-736-4

Şu neşire degişli ähli hukuklar goralýar we olar neşirýata degişlidir. Ondaky tekst we suratlary Çolpan adyndaky neşirýat-çaphana döredijilik öýüniň rugsadyny alman doly ýa-da böllekleyin göçürüp çap etmek gadagan.

UO'K: 504.6=512.164(075)
KBK 20.1(5Tur)ya71

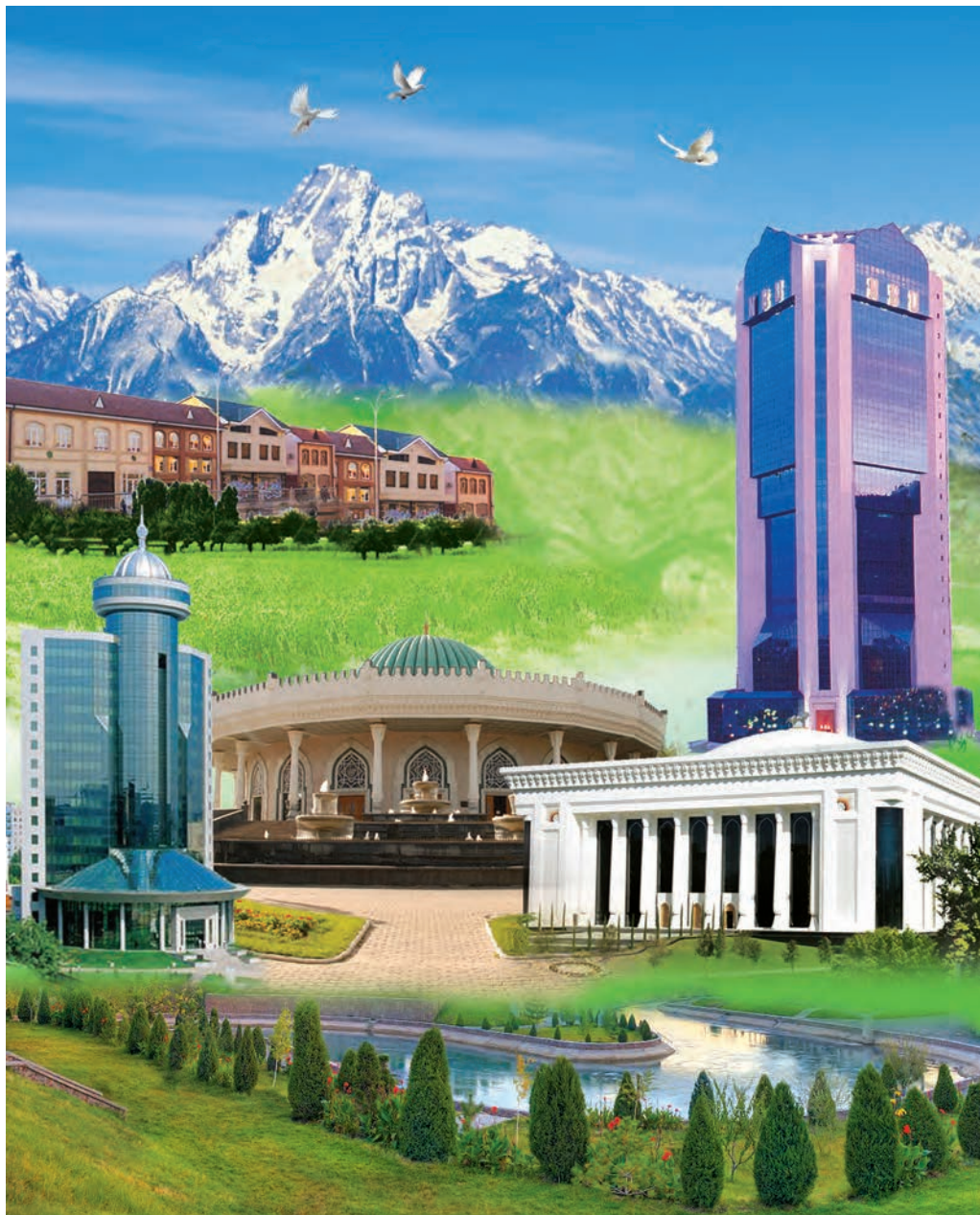
«Respublikanyň ýörite kitap gaznasynyň serişdeleriniň
hasabyndan çap edildi».

ISBN 978-9943-05-736-4

© Çolpan adyndaky NÇDÖ, 2014
© Çolpan adyndaky NÇDÖ, 2015
Türkmen diline terjime edildi.

MEN WE MENI GURŞAYAN ÄLEM

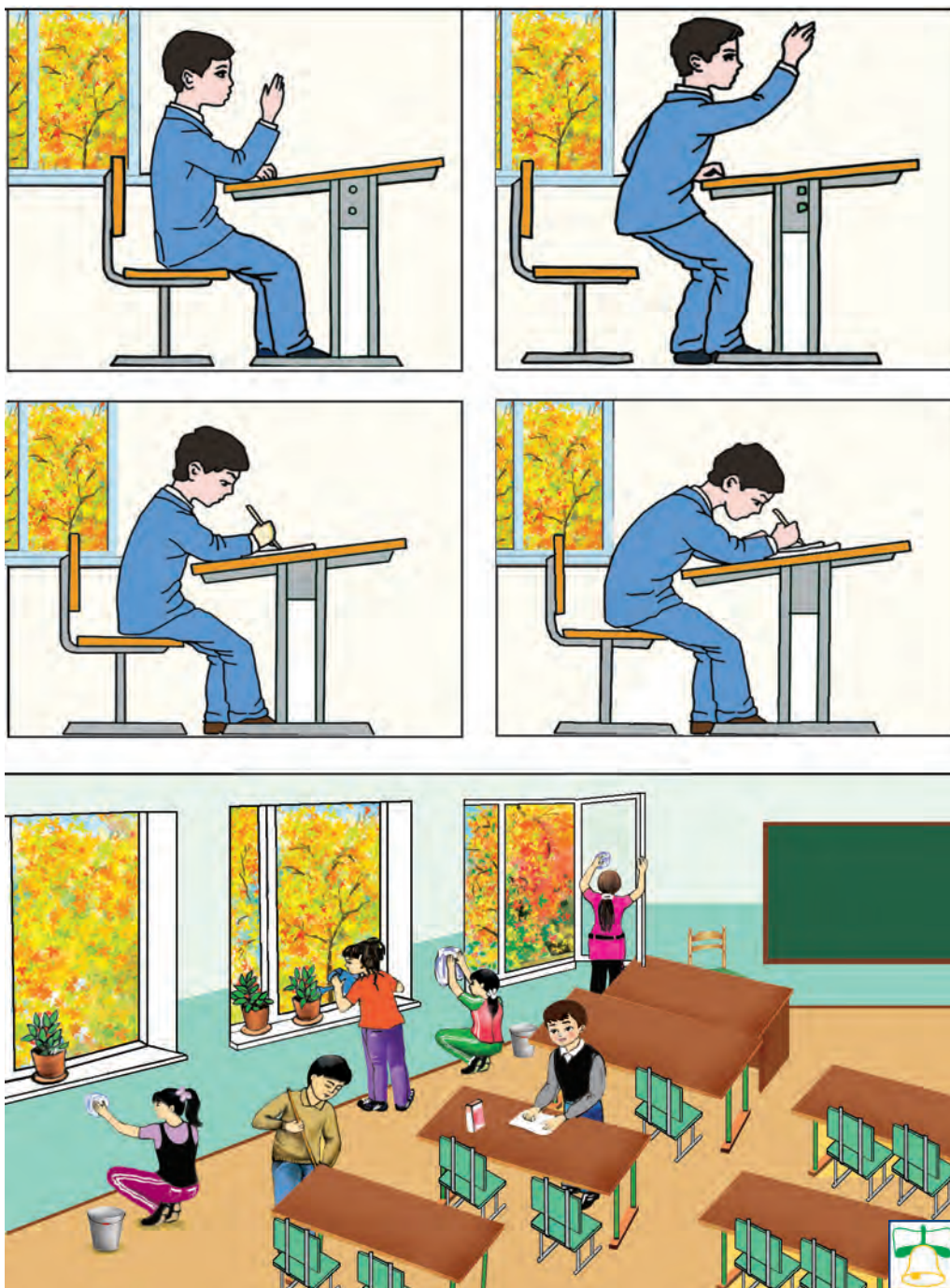

BIZŃ MEKDEBIMIZ

BIZŃ MÄHELLÄMIZ

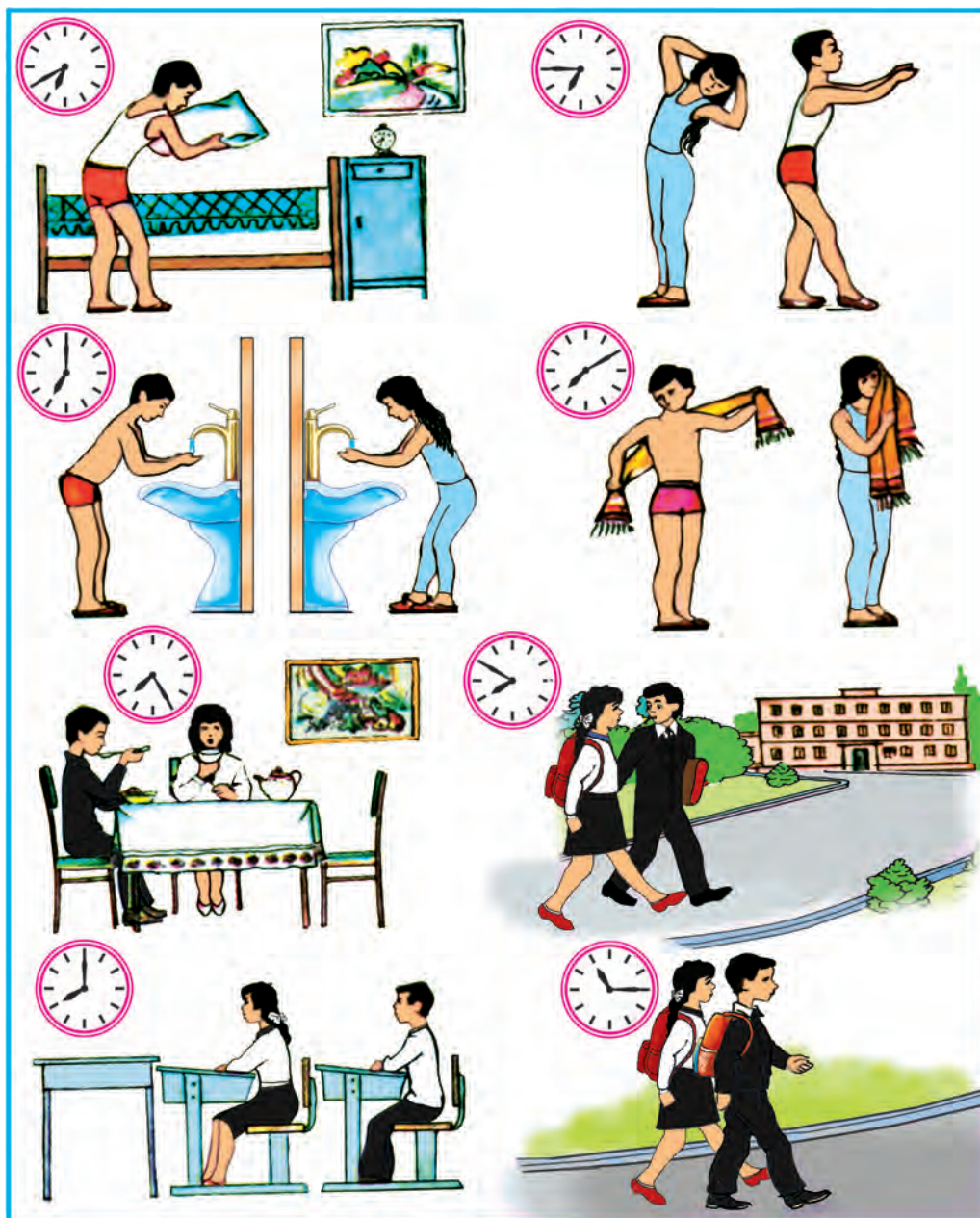
KÖÇEDE YÖREMEGİÑ KADALARY

OKUWÇYNYŇ GÜN TERTIBI

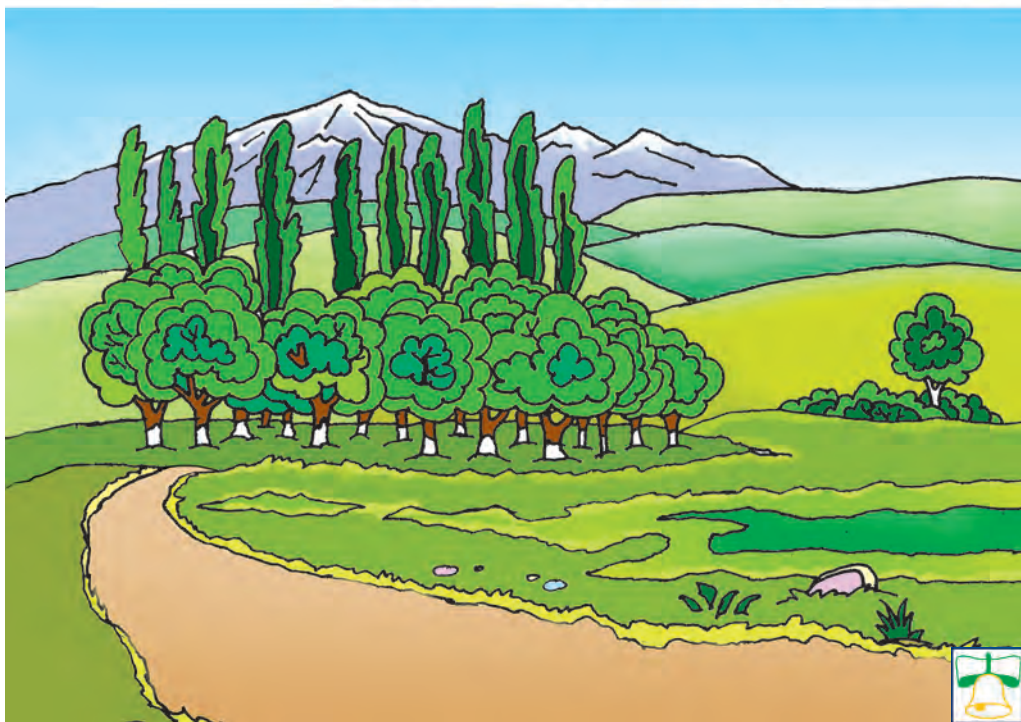
ЎАHSY GIGIYENA

GÜN

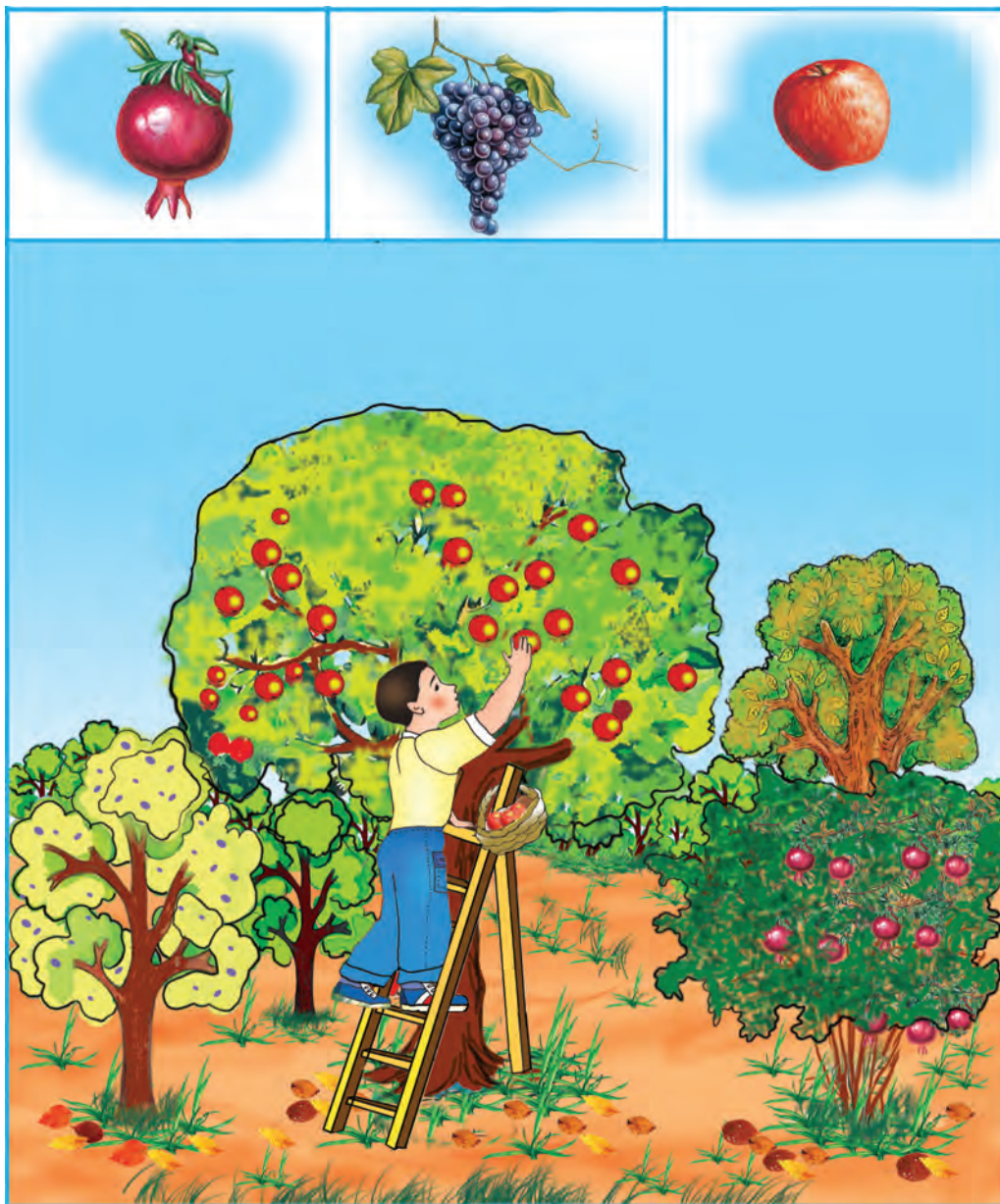

ЎЙЛҲ ПАСЫЛЛАРЫ

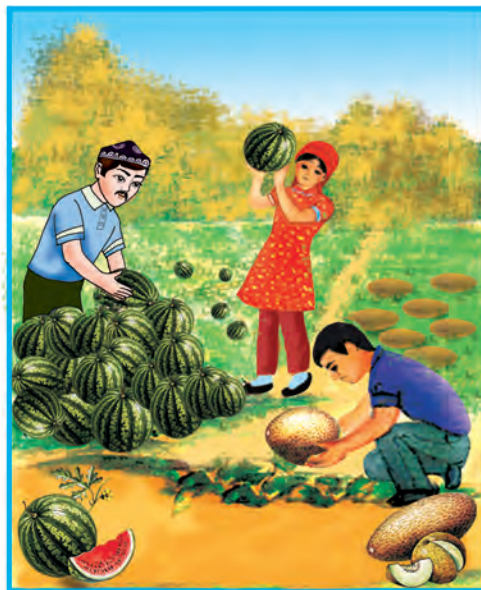

GÜYZDE ÖSÜMLİKLERİN YAŞAYIŞY

ADAMLARYŇ GÜÝZDÄKI ZÄHMETI

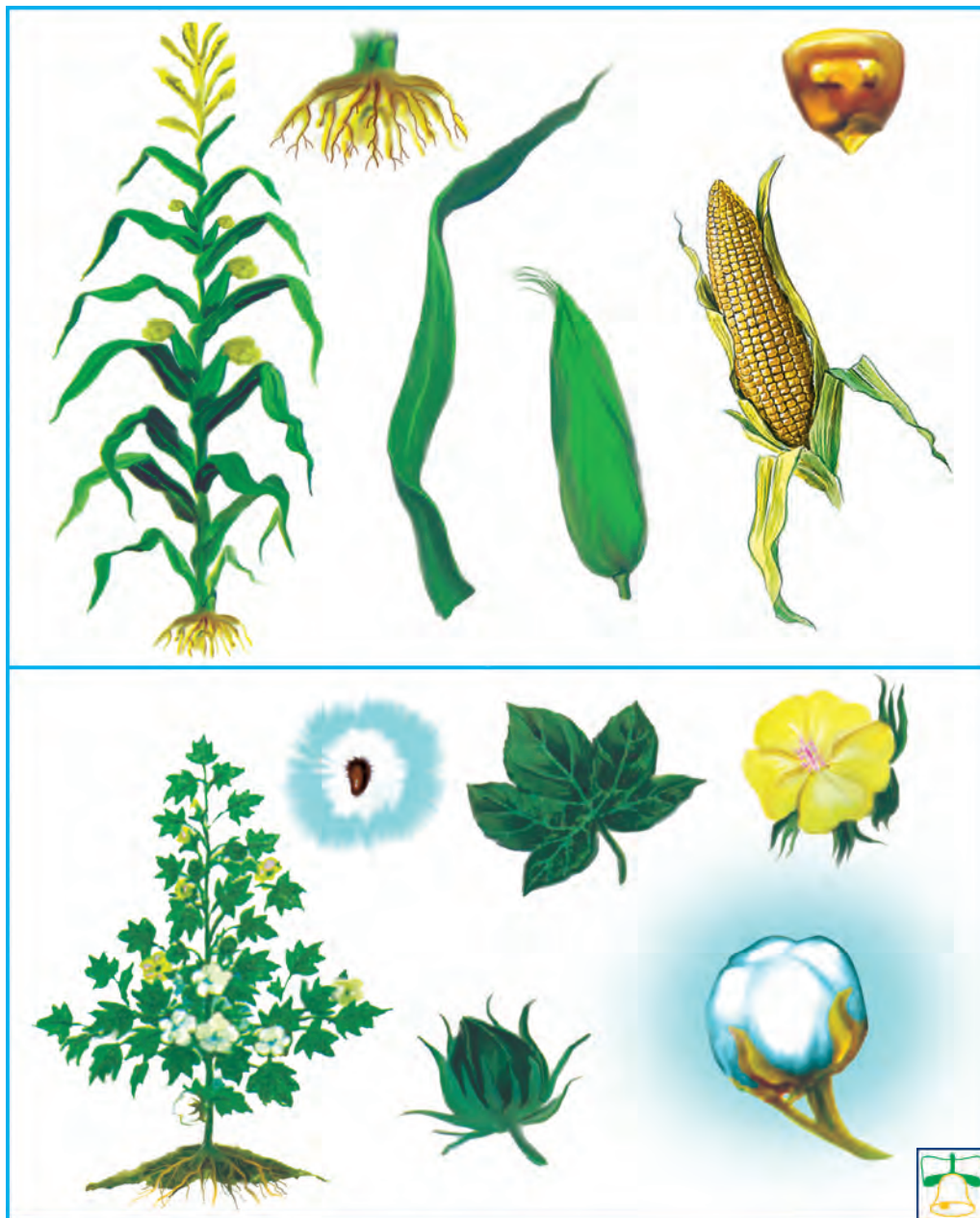

ÖSÜMLİKLER ÄLEMI

ÖSÜMLİĞİÑ BÖLEKLERİ

GÜLZAR

OTAG ÖSÜMLIKLERI

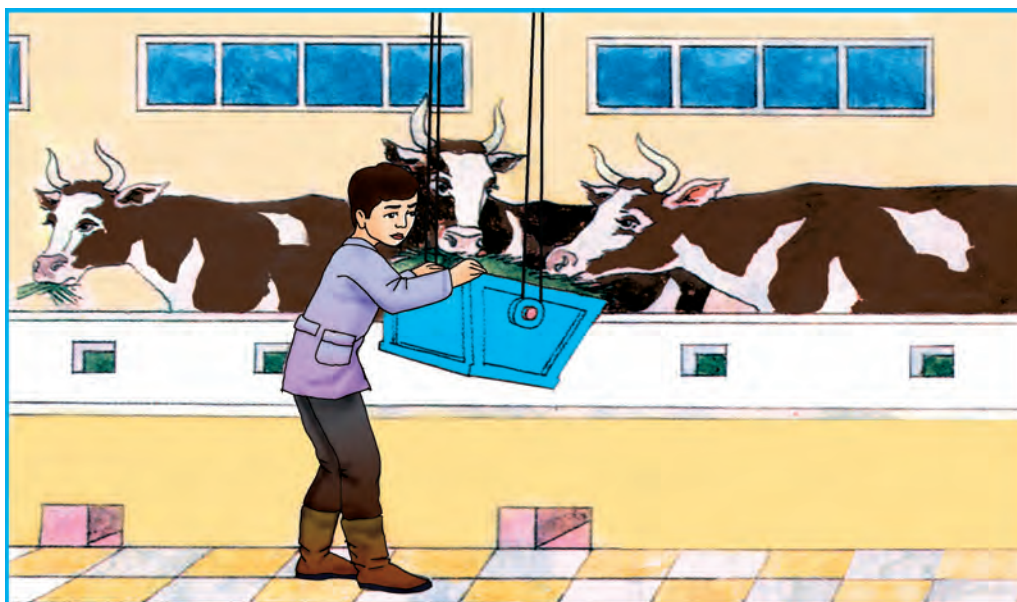

ÖY HAYWANLARY WE GUŞLARY

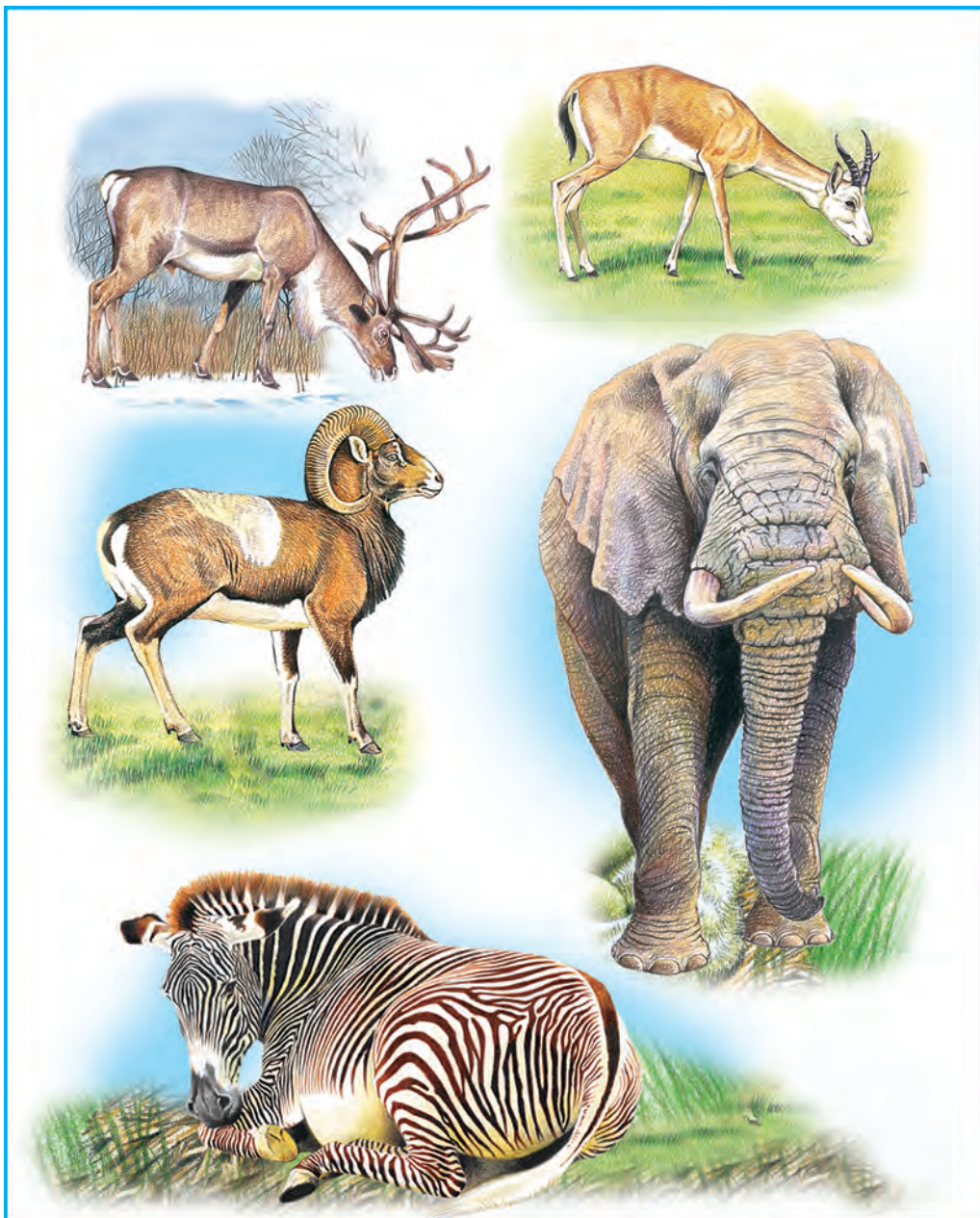

ЎАБАНЫ НАЎВАНЛАР

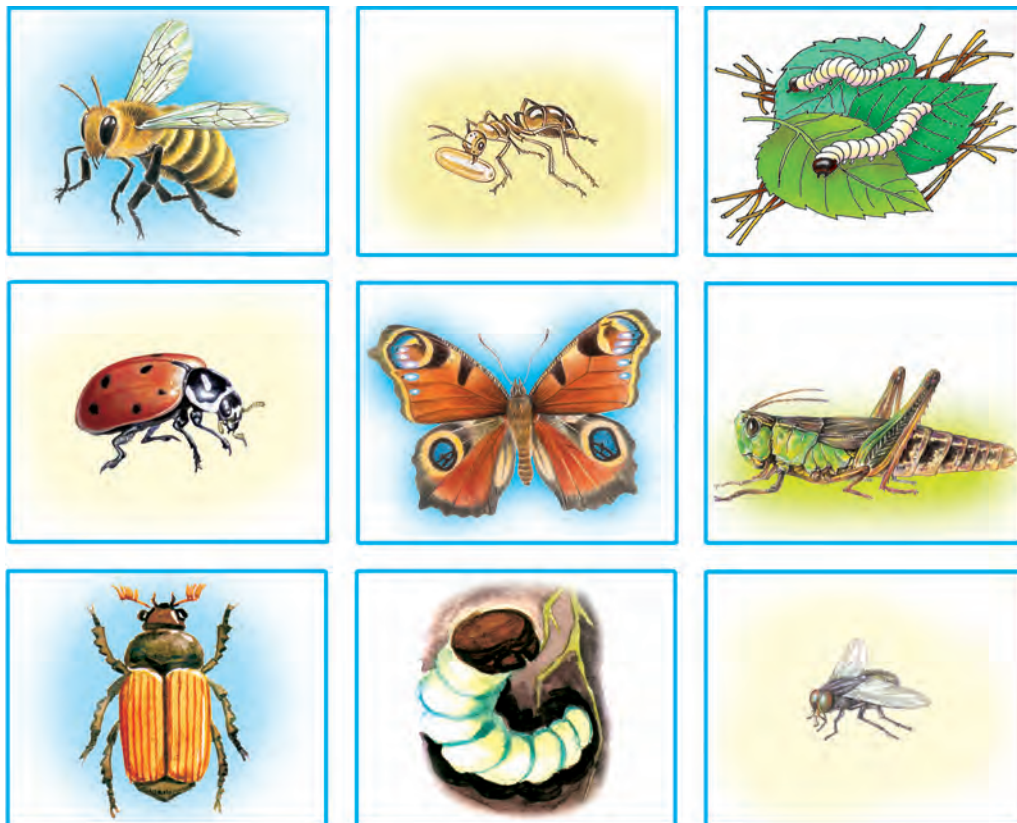
GUŞLAR

MÖR-MÖJEKLER

Mör-möjekler öri meýdanlarda, baglarda duş gelyärler.

Bal ary, garynja, ýüpek gurçugy, kekene peýdaly mör-möjeklerdir. Peýdaly mör-möjeklere zyýan bermeli däl.

Mart tomzagy, peşşe, siňek, çekirtge – zyýanly mör-möjekler.

GYŞ

Gyş geldi. Sowuk düşüp, gar ýagdy.
Agaçlar uka gitdi.

Gyşda günler gysga bolýar. Hemme
ýyly geým geýýär.

31-nji dekabrdä täze ýyly garşy alýarys.

TÄZE ÝYL

BIZIŇ PEÝDALANYAN ENJAMLARYMYZ

Biziň öýümüzde stol, stul, diwan, kreslo, egin-eşik we kitap şkaflary bar.

Egin-eşik şkafynda geýimler asylyp goýulýar. Kitap şkafynda dürli hili kitaplar durýar. Öý enjamlary oňat saklanmalydyr.

AŞHANADA

Biziñ aşhanamyzda dürli gap-çanaklar bar. Gazanda nahar bişirilýär. Çäý-nekde çay gaýnadylýar. Nahar bişirgende gazdan peýdalanýarys. Biz gazdan seresaplylyk bilen peýdalanýarys.

Men aşhanada ejeme kömek edýärim.

ELEKTRIK ENJAMLAR

KOMPÝUTER

Kompýuterde ýazylýar, surat çekilýär dürli oýunlar oýnalýar.

Kompýuter arkaly täzelikleri bilmek we habarlaşmak mümkin. Men hem kompýuterde işlemegi öwrenerin.

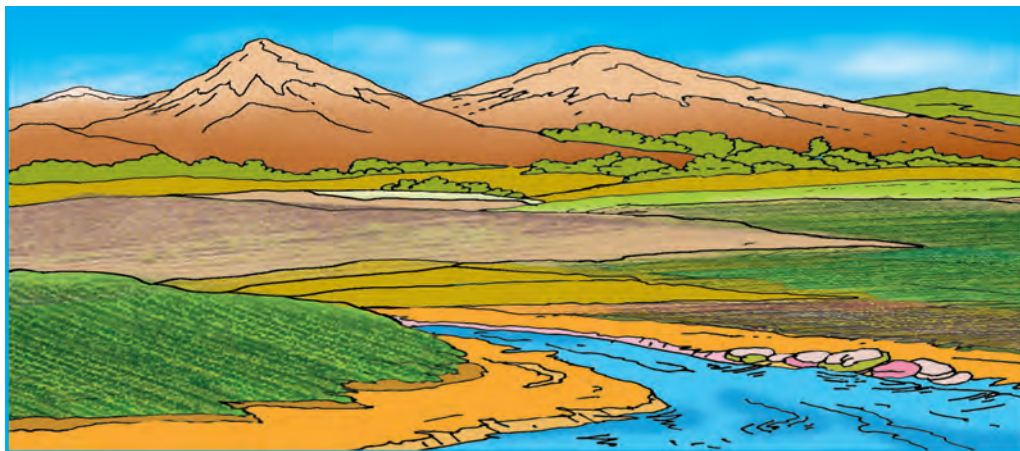

Biz Özbekistanda yaşayarys

Biziñ watanymyz – Özbekistan. Onuñ tebigaty örän gözel. Özbekistanda baglar, ekin meýdanlary we ýaýlaglar köp. Derýalar dolup akýar. Dag eteklerinde tokaýlar bar.

Özbekistanda çöller hem bar. Çölliñ bir bölegi özleşdirilendir. Ol ýerlerde pagta, bugdaý ekilýär. Baglarda dürli hili miweler, meýdanlarda pagta, gök önümler, şirin-şeker gawun we garpyzlar ýetişdirilýär. Ýaýlaglarda goýun-guzular, mallar bakylýar.

Biz Watanymyzyñ tebigatyndan lezzet alýarys.

SUW – YAŞAYIŞ ÇEŞMESIDIR

Suw bar ýerde ýaşayış bar.

Suw bolmasa ösümlükler hem, haýwanlar hem, adamlar hem ýaşap bilmeýär.

Ülkämizde derýalar köp. Kanallar we ýaplar suwy derýalardan alýarlar. Bag we meýdanlar kanallaryň we ýaplaryň suwlary bilen suwarylýar. Içilýän suw turbalar arkaly gelýär.

Suw – tebigatyň baýlygydyr. Ony tygşytly sarp etmek gerek.

Miweleri gaýnadylan suwda ýuwup iýiň

- ❓ 1. Náme üçin miweleri we gök önümleri ýuwmaly?
2. Olary nädip iýýäris?

BAHAR

Bahar geldi. Gün ýylady, käbir agaçlar ýaprak çykardy, käbirleri bolsa gülledi.

Gün lowurdap dur. Geçi guşlar, garlawaçlar uçup gelip, höwürttge gurýarlar.

Meýdanlar ýap-ýaşyl otlara bürendi. Dayhanlar meýdanlarda işe başladylar.

Guşlar — biziñ dostumyz

ADAMLARYŇ BAHARDAKY ZÄHMETI

Baharda meýdan işleri gyzyp ugrady. Daýhanlar kartoşka, kelem, hyýar, pomidor, gawun-garpyz ekdiler.

Giň meýdanlara çigit sepildi. Baglara agaçlaryň nahallary oturdyldy.

Baharda toprak nemli bolýar. Günüň nury we yssylygy sebäpli ekinler ýaýrap ösýärler.

Nahallary ekmekde men hem kömek berdim.

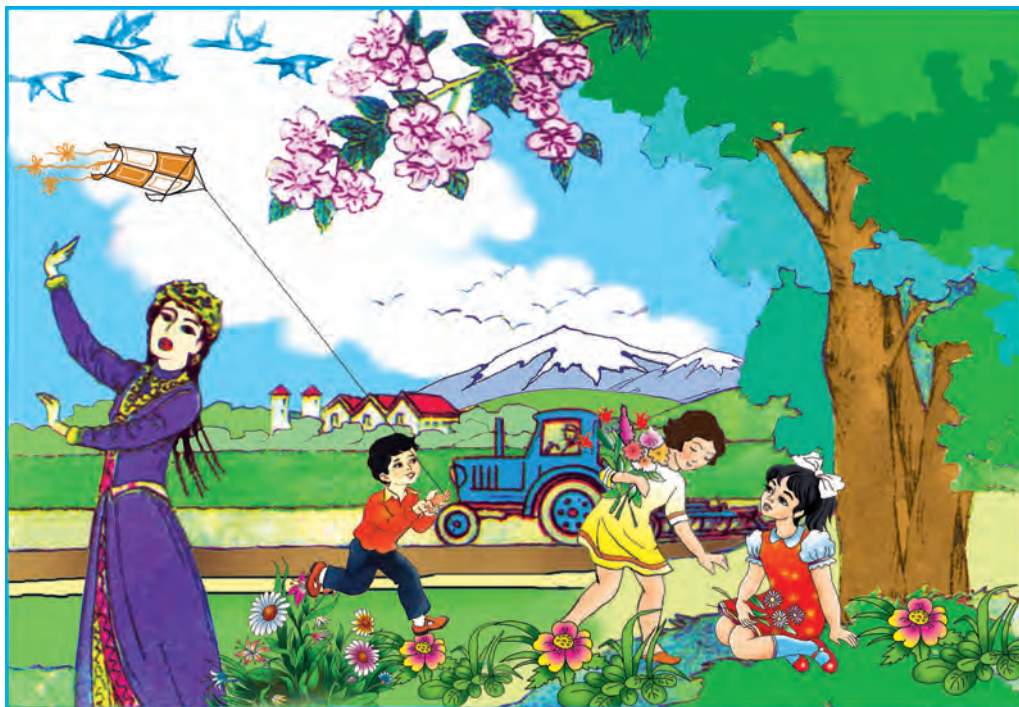

- 1. Siz baharda nāhili işleri ýerine yetirdiňiz?
2. Adamlaryň bahardaky zāhmeti barada nāmeleri bilýärsiňiz.

NOWRUZ BAÝRAMY

Nowruz – bahar baýramy. 21-nji mart-da gün bilen gije deňleşýär. Şonuň üçin bu güne baharky deňgünlük diýilýär.

Ülkämizde Nowruz baýramy gadymdan bäri bellenilýär. Täze ýyl hem şu günden başlanypdyr. Ýurdumyzda Nowruz baýramy giňden bellenýär.

OBAMYZYŇ TEBIGATY

Biziň ýaşayan obamyz daga ýakyn ýerleşýär. Obamyzyň baglarynda agaçlar gülledi. Meýdanlara ekilen ekinler ösüp başlady. Ýaýlaglar göm-gök otlar bilen örtüldi.

Güller we çigillemler çemen bolup açyldy.

Obamyzyň tebigatyndan lezzet alýarys.

BIZIŃ BAGYMYZ

BiziŃ bagymyz uly we owadan.

Bagymyzda erik, alma, ŧetdaly, ar-
myt, ũlje we nar agaċlary ōsŷär.

Aman bilen Jeren bagdaky nahallara
seredŷärler. Olara suw guŷŷarlar, dŷŷ-
bŷni ŷumŧadŷarlar.

Biz bagda dostlarymyz bilen
seŷil edŷäris.

BIZ WE TEBIGAT

Suraty gözden geçiriň. Adam bilen
tebigat nähili bagly?

Surata seredip hekaýa düzüň.

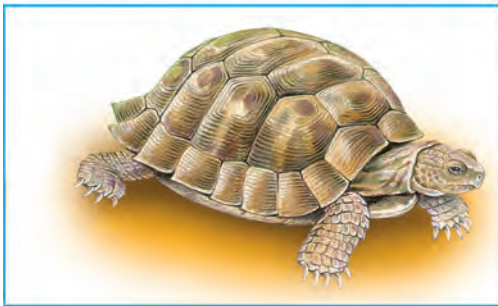
Janly burç

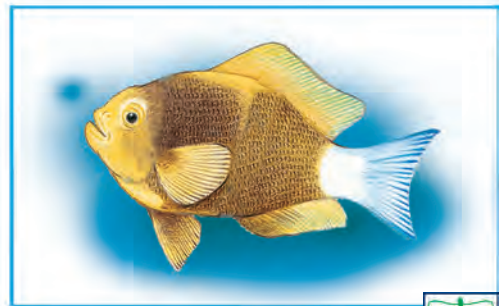
Kirpi

Towşan

Pyşbaga

Balyk

Yashil dermanhana

Derman ösümlükler uly ähmiyete eýe. Olar meýdanlarda, baglarda, tokaýlarda we daglarda ösýär.

Çopantelpek

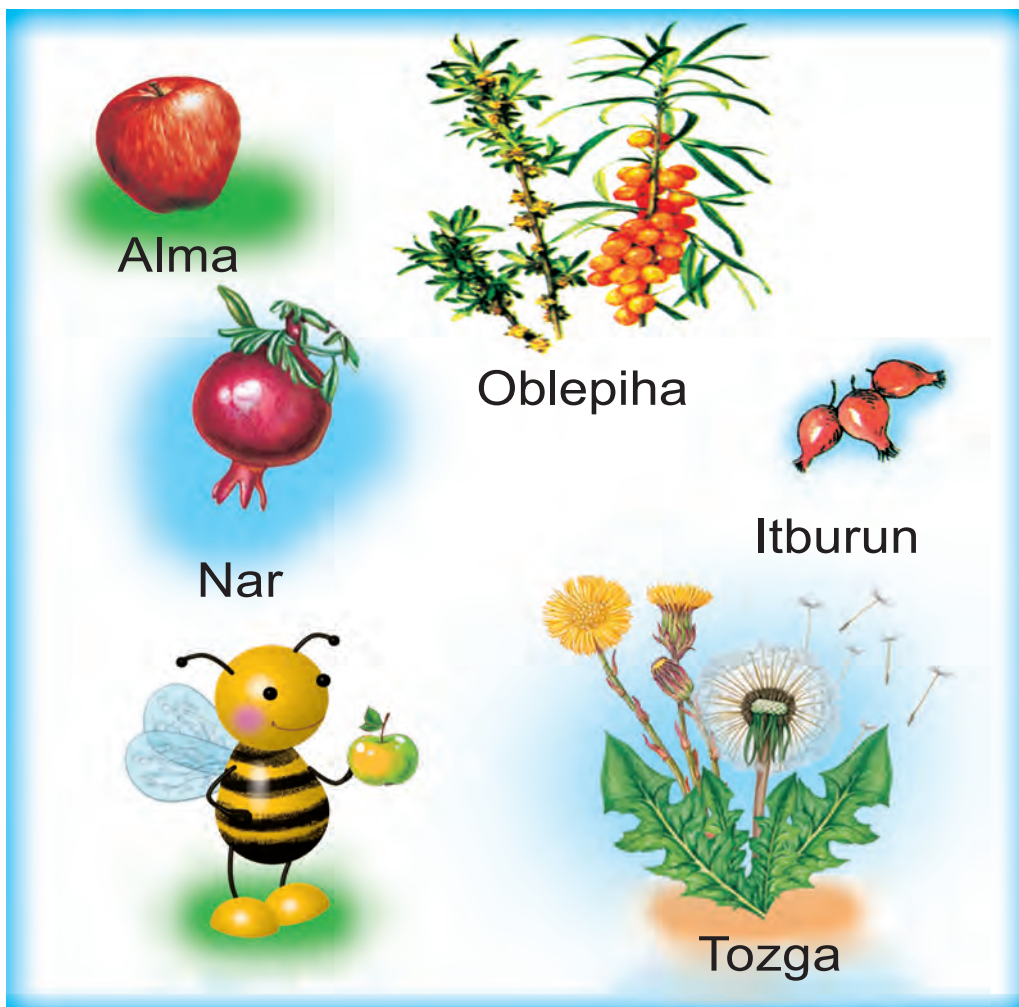
Atgulak

Gurygöl

Miweli agaçlaryň we gyrymsy agaçlaryň miwesiniň düzüminde witaminler köp bolýar.

Ot ösümlikleriň ýapraklary, güli we miwesi derman hökmünde peýdalanylýar.

SALAM, TOMUS!

Iýun, iyul, awgust – tomus aýlary. Ýurdumyzda tomus örän yssy bolýar.

Baglardaky miweler bişýär. Gawungarpyzlar ýetişýär. Meýdanlardaky bugdaý we gök önümleri daýhanlar ýygyp alýarlar. Biz ata-enemize bagdaky miweleri ýygмага kömek berýäris. Peýdaly zähmetden soň oňatja dynç alýarys.

Biz tomusky dynch alşa çykýarys. Dynch alyşda dostlarymyz bilen oýnaýarys. Howuz we ýapda suwa düşeris. Çagalaryň dynch alyş mesgenlerinde dynch alarys. Ol ýerde wagtymyzy gyzykly geçireris. Tebigata syýahat ederis. Sport ýaryşlaryna gatnaşarys. Gyzykly kitaplary okarys.

Biz tomusda oňat dynch alarys.

ADAMLARYŇ TOMUSKY IŞLERI

Tebigat, hy'ál, döredijilik

Suraty gözden geçiriň. Suratkeş nähili ýalňyş goýberipdir?

ŞULARY BILMEK GEREK!

Tebigy gaz, elektrik seti, turbalardan geçýän suw adamyň zähmetini ýeňilleşdirýär. Ýöne olara biperwaý seretmek bagtsyz hadysalara getirýär.

Ot – adamyň dosty. Ol ýylylyk we ýagtylyk berýär, adamyň zähmetini ýeňilleşdirýär. Ýöne ondan esewanlyk bilen peýdalanylmasa onuň duşmana öwrülmegi-de mümkin.

ÝATDA SAKLAŇ!

Ot – oýnalýan zat däl!

Ýangyn – uly bagtsyzlyga getirýär.

Ot bilen oýun etmek bolmaýar!

Ýangyn ýüze çykanda haýal etmän ululara habar beriň.

Soňra 101 telefon nomeri arkaly ýangyn söndürijileri duýduryň.

MAZMUNY

Men we meni gurşayan älem.....	3
Biziň mekdebimiz.....	4
Biziň mähellämiz.....	6
Köçede ýöremegiň kadalary.....	8
Okuwçynyň gün tertibi.....	10
Şahsy gigiyena	12
Gün.....	14
Ýylyň pasyllary.....	15
Güýzde ösümlükleriň ýaşayşy.....	16
Adamlaryň güýzdäki zähmeti.....	17
Ösümlükler älemi.....	18
Ösümligiň bölekleri.....	19
Gülzar.....	20
Otag ösümlükleri.....	21
Öý haýwanlary we guşlary.....	22
Ýabany haýwanlar.....	24
Guşlar.....	26
Mör-möjekler.....	27
Gyş.....	28
Täze ýyl.....	29
Biziň peýdalanýan enjamlarymyz.....	30

Aşhanada.....	31
Elektrik enjamlar.....	32
Kompýuter	33
Biz Özbekistanda ýaşaýarys.....	34
Suw — ýaşaýyş çeşmesidir.....	36
Miweleri gaýnadylan suwda ýuwup iýiň	37
Bahar.....	38
Guşlar — biziň dostumyz.....	39
Adamlaryň bahardaky zähmeti.....	40
Nowruz baýramy.....	42
Obamyzyň tebigaty.....	43
Biziň bagymyz.....	44
Biz we tebigat.....	45
Janly burç.....	46
Ýaşyl dermanhana.....	47
Salam, tomus!.....	49
Adamlaryň tomusky işleri.....	51
Tebigat, hyýal, döredijilik.....	52
Şulary bilmek gerek!.....	53
Ýatda saklaň!.....	53

AIDA GAYKOVNA GRIGORYANS

ATROFIMIZDAGI OLAM

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
1-sinfi uchun darslik

(Turkman tilida)

12-nashri

Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi – 2015

Terjime eden **Kamiljan Hallyýew**
Redaktor **Jumanazar Metýakubow**
Çeper redaktor **Sardor Kurbanow**
Tehniki redaktor **Ýelena Toloçko**
Kiçi redaktor **Gülbaýra Ýeraliyewa**
Korrektor **Jumanazar Metýakubow**
Operator **Gülçýehra Azizowa**

Neşirýat lisenziýasy AI № 163. 09.11.2009. Çap etmäge 2015-nji ýylyň 15-nji iýunynda rugsat edildi. Ölçeği 70×90 $\frac{1}{16}$, Arial CE garniturası. Kegli 18. Ofset çap ediliş usuly. Şertli çap listi 4,09. Neşir listi 4,07. 1235 nusgada çap edildi. Şertnama № 26–2015. Sargyt № 15–432.

Özbekistanyň metbugat we habar agentliginiň Çolpan adyndaky neşirýat-çaphana dördijilik öýi. 100129, Daşkent, Nowaýy köçesi, 30.
Telefon: (371) 244-10-45. Faks (371) 244-58-55.

Özbekistanyň metbugat we habar agentliginiň «O'zbekiston» neşirýat-çaphana dördijilik öýünde çap edildi. 100129, Daşkent, Nowaýy köçesi, 30.